

Թիւնը...», Թիֆլիս 1892): Գեղեցիկ ու գովելի ձեռնարկ մը կ'ըլլար հետեւաբար, կը կարծենք, եթէ մեզմէ մէկը Կլեմէնտի աշխատասիրութեան իրրեւամբողջացում հայ մատենագրութեան մէջ պարսիկ կրօնին վերաբերեալ տեղեւորները հատորի մը մէջ ամփոփելու ձեռնարկէր, իսկ հայ-պարսիկ լեզուի ուսումնասիրութեան համար կուտային քանակական փոփոխութիւններ, որոնք տպագրութիւնը աւարտելու վրայ է, ինչպէս կը լսենք: Հայ ու պարսիկ՝ հնագոյն պատմութեան մէջ այնքան սերտորէն կապուած են իրարու որ միոյն պատմութիւնն է նաեւ միւսին պատմութիւնը, հետեւաբար Clemenի Fontesը կարեւորութեան զօր կ'է նաեւ հայ պատմագէտներու համար, որոնք ուշագրութեան կը յանձնենք այս երկին հետ նաեւ միեւնոյն Հեղինակին Die griechischen und lateinischen Nachrichten über die persische Religion գիրքը: չ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

2. ԽՈՍՏՐՈՎ (ԱՐՄԷՆ ԱՐՏՈՆՑ)՝ «Այգեստան», Գիւղը Ա, 1908—1919: Փարիզ, տպ. Կ. Յ. Ներսէս, 1920. մեծ 8°, էջ 502:

Նորերս լոյս տեսաւ փարիզում պ. Խոստրովի (Արմէն Արտոնց) հեղինակութեամբ մի ընդարձակ հրատարակութիւն, որը ըստ հեղինակի «Թուականներու կարգով շարուած լրագրական յօդուածներու հաւաքածոյ մըն» է իր մէջն պարունակելով հեղինակի 1894ից մինչեւ 1908 հայ մամուլի մէջ երեւցած գրութիւնները: Իր յառաջաբանում «Առ ընթերցող» հեղինակը անկեղծաբար յայտնում է իր նպատակների պարզութիւնը, այն է՝ «Թիւով ոչ իսկ հարիւրի հասնող այս հատորի հրատարակութիւնը, միակ նպատակ ունի իմ սրտի եւ հոգու բարոյական պահանջներուն գոհացումը»:

Մեծ ջանք է պահանջուել, մանաւանդ ներկայ դժուարին պայմաններում ի մի ամփոփել օրագրական այն բոլոր աշխատութիւնները, որոնք տարբեր ժամանակ լոյս են տեսած հայկական պարբերականներում ու այլեւայլ թերթերում:

Հաւաքածուն ըստ բովանդակութեան եւ նիւթի որպիսութեան բաժանուում է երկու առանձին մասերի, որոնք ընդհանուր անուան տակ «Այգեստան» են կոչուած: Առաջին մասը՝ քաղաքական, գրական եւ իմաստասիրական յօդուածների բաժինն է կազմում (320 էջից) իսկ միւսը՝ ժողովրդական երգերի ու այլեւայլ բա-

նաստեղծութիւնների բաժինը (էջ 321—502), որը յատուկ խորագրի տակ «Խոստրովային կամ հայ տարագրի երգարան» է կոչուում:

Գրքի առաջին բաժինը իր մեծագոյն մասամբ հայ քաղաքական կեանքի մօտիկ անցեալն ներկայացնելով թէեւ ծանօթ է ընթերցողին, սակայն առաջ բերած օրագրական յօդուածները այնքան թաւաք են իրենց հոգեով, իսկ շօշափած նիւթերը՝ այնքան ժամանակակից ու կենսական, որ գիրքը կարգացուում է յափշտակիչ հետաքրքրութեամբ եւ թուում է, թէ կարգում ես Ազգիդ այսօրուայ ցաւերը, զգում ես նրա այսօրուայ տառապանքը:

Հասարակ է մի պարագայ եւս, այն, որ գիրքը ծնուել է Անգլիայում, մի երկիր, որն առաւելագոյն մասն ունի մեր Ազգի պատմական ճակատագրի հանդէպ:

Քաջ ծանօթ լինելով անգլիական քաղաքականութեանը Արեւելքի նկատմամբ, հեղինակը իր բոլոր քաղաքական եւ հասարակական գրութիւնները բնականաբար, սակայն եւ վարպետորէն գունաւորել է անգլիական տեսակէտներով, եւ այդպիսով առանձին լոյս է սփռել հայկական բազմախնկներ հարցի այդ կարեւորագոյն, բայց միայն մնացած անկիւնի վրայ եւս: Հեղինակի առանձնաշնորհ յատկութիւնն է նաեւ ոճի գեղարուեստական ոյժը:

Միտքը՝ հակիրճ եւ ամփոփ, լեզուն՝ գալարուն, իսկ արտայայտութեան ձեւը՝ վճիռ ու թափանցիկ — մի պարագայ, որը գերազանցօրէն նպաստում է հեղինակին գրականութեան ասպարէզում:

Նմանապէս հետաքրքրաշարժ է գրքի երկրորդ մասը կամ «հայ տարագրի երգարանը», ուր պարփակուած է մօտ 20 նոտագրուած երգեր եւ զանազան բանաստեղծական կտորներ հայ տարագրական կեանքից:

Ժողովրդական տաղերի յօրինումը, նուագների ու ազգային եղանակների նոտայի վերածումը եւ վերջապէս երգերի դաշնաւորումը՝ այդ մի եզակի եւ յարգելի աշխատութիւն է, որը մեծ սիրով կատարել է հեղինակը (ձայնագրութիւնն արել են տիկին Օպի եւ Պ. Քէնըտի) մանաւանդ այնպիսի մի խորթ հեռաստանում, ուր չէ հասել երբեք եւ ոչ մէկ հայկական նուագ:

Գոհունակութեամբ ենք հաւատում, որ դնահատելի այդ աշխատանքը անշուշտ պիտի ճշխացնէ մեր ժողովրդական սուղ երգարանը, ընծայելով նորանոր լարեր մեր ազգային երաժշտութեան քնարին:

Անբաւարար է զուտ բանաստեղծական բաժինը՝ այս ասպարէզը հեղինակին աւելի փշոտ է երեւում: Բանաստեղծական ոճի հւ գարձուածների մէջ զգալի են նեղիչ կաշկանդումներ. հեղինակի ընդհանրապէս ճոխ եւ հարուստ բառամթերքին պակասում է բարձրաթուիչ եւ ազատ սլացումը: Շինուածքի նիւթական վայելչութեան պիտի միախառնել առաւելապէս նաեւ բանահիւսութեան գեղեցկութիւնը: Այդ դէպքում յաղթանակը լիովին է:

Մի բան սակայն անըմբռնելի է՝ թէ ինչո՞ւ հեղինակը իր ձեռնարկը «Այգեստան» է անուանել: «Այգեստան» — արդեօք չէ՞ նշանակում այգիների, բուրակէտ ծաղիկների մի աշխարհ, պտուղների ու թուզունների երանելի մի երկիր: Եթէ այո՞, ապա թիւրիմացութեան արդիւնք է թերեւս «Այգեստան» անուանել մի գիրք, որի էջերում այգիների փոխարէն գերեզմաններն են ծաղկել, եւ որի տողերից՝ կարմիր պտուղների եւ թուզունների փոխարէն, արիւնն եւ մանուկներն են աղաղակում լպիրշ անարգաբութեան դէմ: Արդ՝ քանի որ գիրքը իր առաջին մասում ծայրէ ի ծայր թրքական վայրագութիւններն է ի վեր հանում եւ դատափետում, իսկ երկրորդ մասում հայ տարագրութեան ողբալի պատկերներն է տալիս. էլ ինչո՞ւ «Այգեստան»...

Յ. ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

3. ԹԵՂՈՂԻԿ, «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1921, ԺՆ. տարի, տպ. Մ. Յովակիմեան: Կ. Պոլիս, էջ 400: Գինն՝ 16 Փր.:

Բոլոր վարդի — ծաղկանց թագուհւոյն՝ հաճելի է ամէնուս, բոլոր թէոգիկի տարեցոյցին — տարեցոյցներու թագուհւոյն՝ ցանկալի է գրասէրներուս: Նիւթերու առատութիւնը, պէսպիսութիւնը, բնիկ ազգային նկարագիրն՝ որուն մէջ ամէնէն աւելի կը փայլի ան, ստուգիւ ըզձալի կ'ընեն թէոգիկի հրատարակութիւնն ամէն հայ սրտի, ու փափաքելի միշտ «համով հոտով», միշտ «ընդուն ու բեղուն» տարեցոյցիս յարատեւ գոյութիւնը: Աչքի կը զարնեն մասնաւորապէս շահեկան անտիպ էջեր նախատակ ու վերապրող գրչի վաստակաւորներէն. Հայ կեանքի անձեր ու անցքեր. Յակոբ Նացիր անձն իմ խղճալի (էջ 17—19). բնաշխարհիկ տեսարաններ՝ որոնցմէ կ'արժէ յիշատակել Խախոյի եւ Էօշքի վանուց ցարդ անտիպ մնացած աւերակները (էջ 194 եւ 195):

Ինչպէս հերու, այս անգամ ալ կը յեղյեղեմ տօնացոյց բարեկարգելու ինդիւրն՝ յապաւմամբ. եւ յաւելուածով, Ղ. օ. վեց ընկրուցն որը ի Տէր-Զօր կատարեցան: — Բայց թէոգիկի պէտք է հիւրընկալել իւր էջերուն մէջ արտասահմանի հայ մամուլն ալ եւ ոչ թէ բաւականաւ Կ. Պոլսոյ հայ թերթերով. միթէ Տարեցոյցն «ամէնուն», չէ՞. ինչո՞ւ միայն հայրենիքով սահմանափակուիլ: Ափսոս որ սոյն. հրատարակութեան մէջ կը պակսի նաեւ կարեւոր բաժին մը, — ցանկ մը նիւթերուն կամ լաւագոյն անուանացուցակ մը, որուն չգոյութիւնը կը յօդանցնէ պրպտող ձեռքերն, ու գոգցես իբրեւ փոշ անբաժին եղած է թագուհի Տարեցոյցիս ստուար հատորներէն: Երկու կէտերս կը յանձնէինք մեղուաշան Թէոգիկի ուշագրութեան. գովելի եռանդը կը յուսանք անտես պիտի չընէ առաջարկ մը որ կը հայի իւր սրտի հատորին՝ Տարեցոյցին առաւել կատարելութեան:

Հ. Ռ. ՐՕՍՏԱՆ

ԱՅԻՆԻԱՅԻՔ

Պ. Մեսրոպ Սէթ կը գնահատուի իր կալիւթայի The Englishman եւ The New-Empire թերթերուն մէջ հաճոյքով կ'արգանք եւ պարծանքով կ'արձանագրենք այս տեղ թէ Պ. Մեսրոպ Սէթ, հնդկահայտութեան գրական նշանաւորագոյն դէմքը, իր հեղինակած History of the Armenians in India համալրուած ուսումնասիրութեան իւր վարձատրութիւն լոնտոնի «Մեծն Բրիտանիայի եւ Իռլանդիայի թագաւորական ասիական ընկերութեան», (Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland) Անգամ ընտրուած է Համակրելի գիտնականը 1894էն ի վեր վարէ կալիւթայի Համալսարանին մէջ դասական հայերէնի քննիչի պաշտօնը. 1897ին անուանուած է «Բենգալայի ասիական ընկերութեան», Անգամ, նոյնպէս 1910ին՝ Անգամ «կալիւթայի պատմական ընկերութեան», ինչպէս նաեւ 1918ին Անգամ «գեղարուեստի արքունական ընկերութեան»: Մեր համակրելի բարեկամին այս նոր տիտղոսը կը մեզի խնդակցութիւն եւ հիացմունք:

ԴՄԻՐԱՅԻՔ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ՄԻԻԲԱՐԵԱՆ ՏԳԱՐԱՆ